

Kur'an'a Göre Doğru ve Yanlış Yol

Remzi KAYA

Doç. Dr.; U.Ü. İlâhiyat Fakültesi

Özet

Kur'an-ı Kerim Yaratıcı'dan yaratılanlara uzanan bir bağıdır. O ipten tutan sağlıklı bir şekilde hedefe ulaşır. Yüce Allah kullarından, kendisinin istediği yolda gitmelerini istemektedir. Bunun için insanın kendisini ve Allah'ı bilmesi gerekir. Bu da peygamber aracılığı ile getirilenlere inanma ile olur. Yüce Allah Kur'an'da doğru ve yanlış yolu tanıtmıştır. "Ve hedeynâhü'n-necdeyn" ayetiyle ifade edilen budur. Bu durum, Hz. Peygamberin şahsında, "emrolunduğun gibi dost doğru ol" ifadeleriyle netleşmiştir. Bu yola istikamet ismi verilir. İstikamet; Allah'ın emrettiği yoldan gidip, yasaklarından sakınmadır. Emredilenlerin dışına çıkılması halinde istikametten uzaklaşılır. Kur'an'da istikamet için "sırat'ı müstakim", zıddı için ise "sebîlel ğayy" isimleri verilir. Bunlardan birincisi İslam'ı, diğeri şeytanı temsil etmektedir. Bu makalede Kur'an'da geniş yer verilen doğru yol ile yanlış yolların kriteri yapılacaktır.

Anahtar Kavramlar: sırat-ı müstakim, sebîlel-ğayy,

Summary

The Right And The Wrong Way According To Holy Quran

The Holy Qur'an is the way between the creator and the creature. Anybody who holds that rope will reach the target in the shortest and most healthy way. What Almighty Allah wants from his servants is to worship him. For this, it is necessary for man to know himself and Almighty Allah. This can be possible by believing all what was sent by means of the holy prophet. Almighty Allah introduces the right and the wrong ways in the holy Qur'an.

The right and the wrong ways that are explained with the ayet (Qur'anic verse) "vehedeynâhü'n-necdeyn" come first of all. Allah made it clear in His command to His prophet through the statement "be straight forward as you are commended" 55 This commandment is called "istikamet" (Direction) "The Direction" means going through the way that Almighty Allah commands us and avoiding all what He forbids us.

This situation is summarised with two sentences in the holy Qur'an. The right one is "sırât-ı müstakim" while the wrong one is "sebile'l-ğayy" The former represents the Almighty Allah while the latter represents İblis (devil) In this article, the right and wrong ways that are explained as "the Istikâmet" (Direction) will be dealt with.

Key Words: Sırat-ı müstakim (right way), sebile'l-ğayy (wrong way)

Giriş

Kur'ân, insanların maddi ve manevi sıkıntılarını çözerek onlara doğru yolu gösterir. O, her asrın ihtiyaçlarına cevap verecek bilgilerle gönderilmiştir. Bu bilgiler arasında, doğru ve yanlış yol kapsamına giren hasletler, insanlık için hayati önem taşır. Yaratıcı, "sırât-ı müstakim" ve "istikâmet" terimleriyle doğru yolu haber vererek kullarını fitrat çizgisinde tutmayı, şeytan ve insanlardan gelebilecek tehlikelerden korumayı hedefler.⁵⁶ Yüce Allah, insanı hür irade ile donatmış, yaratılanları da onun hizmetine sunmuş;⁵⁷ insanı akli, iradesi, iyi ve kötü fonksiyonları açısından diğer yaratıklardan farklı kılmıştır. İnsan üstün yaratılması ve iradesi sebebiyle fiillerinden sorumlu tutulur.⁵⁸ Ona verilen bu meziyetler, Yaratıcıya kul olması, tabiatı faydalı hale getirmesi ve huzurlu bir hayat sürmesi içindir. Bu nedenle, şeytan tarafından temsil edilen⁵⁹ yanlış yollardan sakınması istenir.

İnsan, hem üstün, hem de âciz bir varlıktır.⁶⁰ Akli ve yetenekleri diğer yaratıklara üstünlük sağlarken, zayıf olarak yaratılması,⁶¹ gücünün sınırlı oluşu yanılabilceğini hatırlatır. Son ilahi kitap Kur'an'ın yol göster-

⁵⁵ Hud, 11/112.

⁵⁶ Bk. Tahrim, 66/6.

⁵⁷ Bk. Bakara, 2/29; Câsiye, 45/13. İslâm alimleri bu ayetleri ibâha için delil saymaktadır. Bk. Taberi, Tefsir, I/190-195; R. Rîdâ, Menar, I/247; Elmalılı, I/250-251.

⁵⁸ Bk. Müddessir, 74/38; Tur, 52/21. Bk. Zemahşeri, Keşşaf, III/185-186.

⁵⁹ Şeytanla ilgili bk. Nisâburî, Garâibu'l-Kur'an, I/19.

⁶⁰ Bk. Nisa, 4/28. Acziyetin anlamları için bk: Damagâni, Kâmusu'l-Kur'an, s. 290-291.

⁶¹ Bk. Rum, 30/54. ayetini yorumlayan Zemahşeri, insanın yaratılıştaki geçirdiği devreleri bir acizlik olarak değerlendirir. Bk. Zamahşeri, Keşşaf, III/208.

rici⁶² ve aydınlatıcı⁶³ oluşu, insanın aczini anlamada yardımcı olmaktadır. İnsanın iyi düşünmesi, isabetli karar vermesi, doğru ve yanlış yolları bilmesi, Kur'an'ın yol göstericiliği sayesinde mümkün görünür.⁶⁴

Kur'an-ı Kerim, insanların karşılaşabileceği olumlu ve olumsuz iki temel noktaya işaret eder. Bunlardan; mekr,⁶⁵ hile,⁶⁶ keyd⁶⁷ ve hıyânet⁶⁸ kapsamına giren hasletlerden sakınılması istenirken, “emrolunduğun gibi dosdoğru ol”⁶⁹, “sırât-ı müstakîm”⁷⁰, “sebîle'r-rüşd”⁷¹ “adaletin yolu”, “sırâtan seviyyen”⁷², “dinen kayyimen”⁷³ ve “bir çıkış yolu”⁷⁴ gibi kavramların temsil ettiği olumlu hasletler övülür. Yaratıcı, doğru ve güzeli tek tanrı inancı üzerine tesis ederken,⁷⁵ insanları inanıp inanmamakta serbest bırakır.⁷⁶ Öte yandan, aynı anne ve babadan meydana gelen insanları çeşitli renk ve kabilelere ayrılmış olması bir birlerine kötü plan ve tuzak kurmaları için değil, tam aksine tanışma, yardımlaşma ve istikâmet üzerine gitmeleri içindir.⁷⁷ Bunun sağlanması, Allah'ın emrettiği doğru yol üzere olunması ile mümkün görünür.

Yüce Allah “sırât-ı müstakîm”⁷¹, insanı Rabbine götürecek manevi yol olarak ifade eder. Hz. Peygamber'e, “*Bizi doğru yola ilel*”⁷⁸ diye duâ etmesi istenirken; Ehl-i Kitab'ın dikkati, Hz. İsa'nın, “*Allah, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz. Öyle ise O'na kulluk edin, işte bu, doğru yoldur*”⁷⁹ ifadelerine çekilir. İşte, Kur'an'ın ifade ettiği “sırât-ı müstakîm” kapsamına giren kelime ve terimler, birbirlerini tamamlar nitelikte, değişik sözcüklerle ele alınmaktadır. Buna göre

⁶² Bk. Bakara, 2/2, 185; Âl-i İmrân, 3/138; Araf, 7/52; Yûnus, 10/57.

⁶³ Bk. Nisâ, 4/174; Şûrâ, 42/52.

⁶⁴ Bk. Bakara, 2/256-257.

⁶⁵ Bk. Fâtır, 35/43

⁶⁶ Bk. En'âm, 6/123-124

⁶⁷ Bk. Âl-i İmrân, 3/120

⁶⁸ Bk. Enfâl, 8/27.

⁶⁹ Hud, 11/112.

⁷⁰ Fâtiha, 1/6.

⁷¹ Âraf, 7/146.

⁷² Meryem 19/43.

⁷³ Bk.En'âm, 6/161.

⁷⁴ Talak, 65/2.

⁷⁵ Bk. Rum 30/30.

⁷⁶ Bk. Kehf, 18/29; Kafirûn, 109/1-6.

⁷⁷ Bk. Hucurat, 49 /13.

⁷⁸ Bakara, 1/6

⁷⁹ Bk. Âl-i İmrân, 3/51.

araştırmamıza konu olan “Ve hedeynâhü'n-Necdeyn”⁸⁰ (Kötülüğün ve iyiliğin iki yolu) ayetiyle işaret edilen doğru yol istikâmeti, diğeri ise sayısız yanlış yolları içerir. Doğru yolun içeriği Kur'an'da, uygulanışı da Hz. Peygamber'in sünnetinde gösterilir. Yanlış yollar Kur'an'da hatırlatılmakla birlikte, temsilcisi şeytan, uygulayıcısı ona inananlardır.

Doğru yol, birkaç kelime ile sınırlı değildir. Bütün güzel hasletler bu bağlamda değerlendirilir. İlâhi dinlerin ortak özellikleri olarak ifade edilip, En'am Suresi'nde özetlenen, şirk koşmama, yaratılanların hakkını koruma, ölçü ve tartıya riâyet ederek tüketicinin korunması, nefsin dokunulmazlığı, hukukun üstünlüğü, ahde vefa gibi konular bu yolu oluşturur. Yüce Allah, işaret ettiği güzel hasletlerden sonra, “Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Bu yola uyun; başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınasınız diye bunları emretti.”⁸¹ gibi ifadelerle uyarılarda bulunmuştur.

Yaratıcı'nın yanlış kabul ettiklerinin başında, kendisinin dışında başka birinin gücünü kabul etme ve ondan yardım isteme gelir.⁸² Allah'tan başkasına kulluk etmeyi ve yardım dilemeyi şeytan temsil eder. Şeytan, Hz. Âdem ve eşini yanılttığı gibi, çocuklarını da kandırmak isteyecektir. Kur'an'daki bu yanlışlıklar “sebîle-l ğayy”⁸³ terimiyle açıklanır. Kur'an'da zikredilen yanlış yollar farklı kelimelerle ifade edilir. Belirli bir plan dâhilinde, hile ve kötülükleri düşünerek yapılacak her hareket yanlış yol kapsamına girer. Diğer bir ifade ile, Allah ve Resulünün yasakladığı ve hoşlanmadığı her düşünce ve fiil “Sebîle'l Ğayy” kapsamına almamız mümkündür. Nitekim fuhuş, şirk, zina, livâta, bağı, sev', zulüm, fitne, buhtân, fisk, hile, hıyânet ve mekr gibi kelimelerin ihtiva ettiği olumsuzlukları bu bağlamda değerlendirmemiz mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan mekr ile ilgili kelimeler, Kitâb-ı Mukaddes cümlelerinde de zikredilir. Örneğin; yalancılık,⁸⁴ ahlaksızlık,⁸⁵ aldatma,⁸⁶ hile⁸⁷ gibi fiilleri işlemek Kitap Ehline yasaktır. Aynı fiiller Müslümanlara da yasaktır. Bu durum, bütün peygamberlere emredi-

⁸⁰ Beled, 90/10.

⁸¹ En'am, 6/153.

⁸² Bk. Nisâ, 4/48.

⁸³ Bk. Âraf, 7/146.

⁸⁴ Bk. Çıkış, 5/9; Levilliler, 6/3; Sayılar, 23/19; I. Samual, 19/27; Bk. Rabinson, David, Concordance To The Good News Bible, s. 672.

⁸⁵ Bk. Tekvin, 19/9; levilliler, 4/13; Çıkış, 22/2; . I.Samual, 3/13; bk. Rabinson, a.g.e, s 112-113 ve 1224.

⁸⁶ Bk. İshâya, 30/10; bk. Rabinson, David, Concordance a.g.e., s 547.

⁸⁷ Bk. Tekvin, 3/13; 29/25; Hakimler, 14/15; I. Samual, 19/17.

lenlerin aynı olduğunu hatırlatır.⁸⁸ İlahi dinlerde yaratılanların faydasına olan konularda yardımlaşmak ve iyilikte bulunmak dinlerin temel özelliğidir.

A. İSTİKAMETİN LÜGAT VE TERİM ANLAMLARI

Kur'an'da doğru yolun diğer bir ifadesi istikamettir. İstikâmet; doğru, düzgün, dengeli, sâbit, kararlı, itidal, âdil, Allah'a itaat, hakkın hâkim kılınması anlamında kullanılır.⁸⁹ Terim olarak; Allah'ın kulluğunu kabul ederek, güzel amel işleme, günahlardan sakınma,⁹⁰ iman ve ikrarın uyumudur.⁹¹ Rağıb el İsfahânî (ö.502/1108), istikameti insanlık için dosdoğru yol üzerinde sapmadan ilerleme olarak tanımlar.⁹² Buna göre istikamet, her konuda ifrat ve tefritten sakınma, güzel şeyleri yapma, kötü şeylerden sakınma şeklinde tanımlanabilir

1. İstikamet Anlamına Gelen Kelimeler

Kur'an'da istikamet kelimesinin türetildiği "kvm" fiili 207 ye yakın ayette zikredilir.⁹³ Yüce Allah bu kelimeleri farklı anlamlar için kullanmıştır. Tasdik,⁹⁴ yerine getirme⁹⁵ samimi olma⁹⁶ emin yerde durma,⁹⁷ namaz, dua⁹⁸ İslâm'ı tebliğ,⁹⁹ kıyametin meydana gelmesi,¹⁰⁰ başında dikilip zorlama vs.¹⁰¹bunlardan bazılarıdır. Öte yandan, din kelimesiyle kayyim kelimesinin birleşmesiyle oluşan terim, "ed-dinü'l-kayyim" doğru, gerçek, hak din anlamına gelmektedir.¹⁰² "Dinü'l kayyim" Yüce Allah'a tahsis edilen şirksiz, tevhid üzere bulunan din demektir.¹⁰³ Buna göre, herhangi bir yanlışlık içermeyen ve ilâhi dinin getirdiklerine ters düşmeyen, "müstakim" ve "sırat" kelimelerinin

⁸⁸ Bk. Şurâ, 42/13; Rum, 30/30

⁸⁹ Bk. Lisânü'l Arab, XII/ 497-500; Zebidi, Tâcu'l-Arûs, IX/37.

⁹⁰ Kurtubî, Tefsir, XV/358

⁹¹ Kurtubî, Tefsir, XV/358.

⁹² Râğıb, el-Müfredat, s. 630.

⁹³ Muhammaed, Fuad, s. 578-581.

⁹⁴ Tevbe, 9/5.

⁹⁵ İsrâ, 17/78.Konuyla ilgili hadisler için bk. Buhari, Ezân, B. 3; Tirmizî, Tefsir,18.

⁹⁶ Yûnus 10/105.

⁹⁷ Mâide, 5/97.

⁹⁸ Bakara, 2/238.

⁹⁹ Muddessir 75/2.

¹⁰⁰ Rum, 30/13.

¹⁰¹ Âl-i İmran, 3/75.

¹⁰² Kadî Beydavî, Tefsir, II/570; Âlûsî, Tefsir, XXX/204.

¹⁰³ Taberî, Tefsir, XII/220; Âlûsî, Tefsir, XII/245.

oluşturduğu terimler doğru yolu içermektedir. “Bize doğru yolu göster.”¹⁰⁴ “Sen, sana vahyedilene sınımsız sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın”¹⁰⁵ ayetlerinden doğru yolu ifade eden İslâm anlaşılır.¹⁰⁶ Kayyime kelimesi kitap kelimesiyle birleşmesi neticesinde, “kütübün kayyime” en doğru hükümleri içeren anlamında hatasız ve tahrif edilmemiş kitap olan Kur’an’ı ifade eder.¹⁰⁷ “Kvm” kelimesi adalet kelimesiyle birleşmesiyle, “kaimen bil kısd” adaleti yerine getirme anlamında kullanılır.¹⁰⁸

Kur’an’da sırat (yol),¹⁰⁹ kıstas, (ölçüyü)¹¹⁰ “hüdâ” (gidiş)¹¹¹ “tarik” (yol) ¹¹² kelimeleri doğru ve yanlış yolları ifade etmek için kullanılır. Sırat ile “müstakim” kelimesi müşterek otuz bir ayette zikredilir.¹¹³ Konuyla ilgili ayetlerde geçen “kvm” kelimesinin anlamındaki “doğruluk, aşırılıktan uzak, sebat ve kararlılık” kelimelerinin hepsinin istikameti, yani doğru yolu ifade ettiği gözlenir. İstikâmet kelimesi tefsir kitaplarında, samîmi ve kararlı bir imanla hak ve hayır yolunda istikrarlı ilerleme, kararlı, ifrat ve tefritten uzak orta bir yolda yürüme, ilmin özü olan tevhid ile, amelin semeresi ve sonucu olan fiillerdeki istikâmet’i birleştirme olarak açıklanır.¹¹⁴ Hadis kitaplarında da benzer anlamlar için kullanılan söz konusu kelime,¹¹⁵ Sahabeden birinin Hz. Peygamber’den kendisine, başka bir nasihate ihtiyacı kalmayacak değerde bir tavsiyede bulunmasını istemesi üzerine Hz. Peygamber, “Allah’a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol”¹¹⁶ buyurmuştur. Doğru yolu açıklayan Fussilet Suresi 41. ayeti yorumlayan Râzî(ö.606/1209), “Rabbimiz Allah’tır diyenler” bölümünün iman ve ikrarı ile, istikâmet sahibi olanlar bölümünün de, iyi ve güzel işlerle ilgili olduğu yorumunu yapar. Buna göre istikâmetin vazgeçilmez şartının, ifrat ve tefrite dalmadan istikrarlı ve dengeli bir şekilde orta yolu takip etmek olduğu kabul edilir.

¹⁰⁴ Fâtiha, 1/6.

¹⁰⁵ Zuhuf Süresi, 43/43.

¹⁰⁶ Taberî, Tefsir, XXV/76.

¹⁰⁷ Taberî, Tefsir, XXX/263; Râzî, Tefsir, XXXII/42.

¹⁰⁸ Âl-i İmran, 3/18.

¹⁰⁹ Fâtiha, 1/6-7.

¹¹⁰ İsrâ, 17/35; Şuarâ 26/182.

¹¹¹ Hac 22/67.

¹¹² Kaf, 46/30

¹¹³ Bk. Muhammed Fuad, Mu’cemü’l Müfehres, s.580-581.

¹¹⁴ Bk. Râzî, Tefsir, XXVII/121-122; Kâsımî, Tefsir, XV/5346.

¹¹⁵ Wensinck, el-Mu’cem, “kvm” md.

¹¹⁶ Müslim İman, 62; Müsned, III/413; IV/385.

Yukarıdaki ayete ilaveten, “Böylece sizi orta bir ümmet yaptık”¹¹⁷ “Bizi dosdoğru yola ilet”¹¹⁸ ayetleri ifrat ve tefritten uzak orta yol üzerinde olmak anlamlarına gelmektedir. Buradan hareketle, dinde istikametın tevhd ve marifeti, fiillerde ise, dengeli güzel ameli ifade ettiği söylenebilir.¹¹⁹

2. Doğru Yolda Aranılan Nitelikler

Kur’an’da yer alan, “istikâm,¹²⁰ “istikâmû”¹²¹, “yestekîm”¹²², “istikâmâ”¹²³, “istikâmû”¹²⁴, “festemsik”¹²⁵ ve “emarnâ”¹²⁶ kelimelerinin geçtiği yerler ve Yüce Allah’ın Hz. Peygamber’in şahsında istikâmet üzere olmasını istediği ayetler doğru yol için bazı nitelikleri ortaya koyar. Bunlar; Allah’a iman ve kulluk, Allah’tan başka birinin gücünü kabul etmeme, din ve dünya işlerinde mutedil olma, güzel şeyleri özümseme, Gayr-ı Müslimlere ihtiyatlı yaklaşma, inançta sadakat, söz ve fiilin uyum halinde bulunmasıdır.¹²⁷

B. DOĞRU YOL VE MÜRADIFLERİ

1. Yol-İstikamet İlişkisi

Doğumla başlayıp, ölümle noktalanılan yol kavramı, insanın yaşantısını ortaya koyan maddi ve manevi bir süreçtir. Bu süreçteki hareket tarzı, insanın kendi elindedir. Peygamber ve vahiy, insanın bu gidişine yardımcı olur. Zorlukların aşılması, dünyada iyi bir hayatın sürekliliği, ahiretin kazanılması ve Yaratıcı’nın memnun olması, engellerden arınmış doğru yolda gidilmesine bağlı görülür. Manevî yoldaki engeller iman, sabırda süreklilik, tevekkül ve Yaratıcı’dan korkma ile aşılr. Bu hasletler olmadan engelleri aşmak mümkün görülmez. Bu münasebetle Yaratıcı, Kur’an-ı Kerim’de “sırat”, “sebîl”, “tarîk”, “millet”, “şeriât” kelimelerini ve bu kelimelerin oluşturduğu terimlerle yola ayrı bir anlam kazandırmıştır.

¹¹⁷ Bakara, 2/143.

¹¹⁸ Fâtiha, 1/6.

¹¹⁹ Razî, Tefsir, XXVII/121-122; XXVIII/12..

¹²⁰ Hud, 11/112; 42/15;

¹²¹ Tevbe, 9/7; Fussilet, 41/30; Ahkaf, 46/13; Cin, 72/16.

¹²² Tekvîr, 81/28.

¹²³ Yûnus,10/89.

¹²⁴ Fussilet, 41/6; Tevbe, 9/7.

¹²⁵ Zuhuf, 43/43.

¹²⁶ Âraf, 7/12; Mâide, 5/115; Nahl, 16/76; 90.

¹²⁷ Hud, 11/112; Şûrâ, 42/15; Zuhuf, 43/43; Ahzab, 33/36; Meâric, 70/22-35.

Örneğin “sırat-ı müstakim”,¹²⁸ “tarik-ı müstakim”¹²⁹ (dostdoğru yol), “sebiler-rüşdü” 130 (Doğru yol), “sıratı-seviyyi” (Düzgün yol)¹³¹, “sıratı’l-hamid” (Övgüye layık yol)¹³², “sıratı’l-azizi’l-hamid” (Övgüye layık olanın yolu)¹³³ “tarik-ı cehennem”¹³⁴ (Cehennem’in yolu), “sebile’l ğayy”¹³⁵ (yanlış yol), gibi terimler doğru ve yanlış yollara açıklık getirir. Öte yandan, Mâide Suresi 48. ayetinde yer alan, “*Sizin her biriniz için tek bir din, fakat ayrı şeraitler belirledik*” ifadelerinde yer alan “şir’a” kelimesi bir toplumun sosyal ve manevi refahı için gerekli olan hukuk sistemini göstermek için kullanılır. Sonrasında gelen “minhac” kelimesi ise bir hayat biçimi anlamına gelir. Diğer bir ifade ile, peygamberler tarafından tebliğ edilen belirli bir hukuk sistemi şir’a ile ifade edilirken, o dinin temel felsefesine uygun olarak zamanın ihtiyaçlarına ve toplumun kültürel değerlerine göre verilen kararlara da minhâc demek mümkündür.¹³⁶ Buna göre doğru yolda gitmede hukuk ve minhac önemli bir yeri oluşturmaktadır.

Yolun diğer bir adı “sebil” dir. Söz konusu kelime ortalama yüz yetmiş ayette zikredilip, olumlu ve olumsuz yolları tanıtır. Bununla birlikte söz konusu kelime, Allah’a itaat,¹³⁷ bir çıkış,¹³⁸ illet,¹³⁹ din,¹⁴⁰ heva,¹⁴¹ delil,¹⁴² yol,¹⁴³ hidâyetten sapma,¹⁴⁴ zulüm, din yolu gibi farklı anlamlarda da kullanıldığı görülür.¹⁴⁵ Sebil kelimesiyle aynı anlama gelen “tarik” kelimesi maddi ve manevi yol için kullanılır.¹⁴⁶

¹²⁸ Bk. Fatıha, 1/6-7; Bakara, 142,213 farklı anlamlar için bk. Zemakşeri, Keşşaf, I/11.

¹²⁹ Bk. Ahkaf, 46/30.

¹³⁰ Âraf, 7/146.

¹³¹ Tâ’hâ, 20/135.

¹³² Hac, 22/24.

¹³³ Sebe, 34/6.

¹³⁴ Bk. Nisâ, 4/169.

¹³⁵ Âraf, 7/146.

¹³⁶ Bk. Muhammed Esad, Kur’an Mesajı Meal ve Tefsir, I-III, İstanbul 1999, I/201

¹³⁷ Bk. Bakara, 2/261;

¹³⁸ İsrâ, 17/48; Âl-i İmram, 3/97.

¹³⁹ Nisâ, 4/15

¹⁴⁰ Nahl, 16/125; 4/115.

¹⁴¹ Şura, 42/46.

¹⁴² Nisâ, 4/141.

¹⁴³ Nisâ, 4/98.

¹⁴⁴ Mâide, 5/60.

¹⁴⁵ Geniş bilgi için bk. Demagâni, s. 229-230

¹⁴⁶ Bk. Mü’minun, 23/17; Cin, 72/11. Bk. Demagâni, Kâmusul Kur’an, s. 295.

Yukarıda verilen bilgilere ilaveten İstikamet, insanın inancını ve fiillerini ilgilendirir. İnsanın hareketlerini tayin eden kalp'tir. Kalbin istikâmet üzere olması, amelin güzel olmasını sağlar. Bu durum ise, sırat-ı müstekîmin manevî ve ahlâkî yönünü oluşturur. İstikâmet, insanın iç âlemi ile davranışları arasındaki uyum, denge ve tutarlılığın bir simgesidir. İnsanın sorumlu olduğu esas mesele ise filin inanç doğrultusundaki işlevidir. İnanç ve amelin uyumu, ahlâkî açıdan istikâmette bulunduğunu gösterir.

*“Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları kalplerini kirletmiştir.”*¹⁴⁷

Ayette işaret edilen kara leke, kişinin işlediği günahları sebebiyle iyi ve güzel şeyleri kabul edemez hale gelmesi demektir.¹⁴⁸ Kur'an'da yer verilen kalbin görünen yüzü tıp ilmini, görünmeyen yönü ise istikâmeti ilgilendirir. Bakara Suresi 7. ayette de, *“Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.”* ifadeyle kalbi istikâmette olmayanların durumuna açıklık getirilip bununla, insanda bulunan şuur, vicdan, duygu, sezgi, düşünme kuvvetimizin merkezi durumundaki manevî yer akla gelir. Buna insanın ruhu demek de mümkündür. İnsanın asıl benliğini oluşturan ruhudur. Günah işlenmek suretiyle, saf ve temiz olan kalp ve ruh kirlenmiş, iyiyi, güzeli ve doğruyu anlamaz hale gelmiş olur.¹⁴⁹ Kalbin mühürlenmesi, güzel şeyleri anlamak, görmek ve işitmekten mahrum olma demektir. Hz. Peygamber konuyla ilgili şöyle buyurur:

*“Kul bir günah işlediği vakit kalbinde bir nokta belirir. Tevbe ederse kalbi cilalanır. Döner tekrar günah işlerse, o leke artar. Nihayet kalbini ele geçirir.”*¹⁵⁰ *“İnsanoğlu her sabah kalktığında organları kendisine şöyle der. Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Eğer sen doğru olursan, bizde doğru oluruz. Eğer sen doğruluktan çıkar ve yanlış yola düşersen, bizde yanlışla düşeriz.”*¹⁵¹ Kur'an'da ifade edilen *“rân”*¹⁵² kelimesi, kişinin günah işlemesi neticesinde istikâmetten uzaklaşması anlamına gelir. Günahlardan sakınanlar için ise şu müjde verilir:

¹⁴⁷ Mutaffifin, 83/14.

¹⁴⁸ Zemahşeri, Keşşaf, IV/196.

¹⁴⁹ Geniş bilgi için bk. Elmalılı, I/193-197; IX/69-70.

¹⁵⁰ İbn Mâce, Züht, 29; IX/254; Ahmed b. Hanbel, II/2197; III/495.

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, III/96

¹⁵² Mütaffifin, 83/14

“Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vâad olunan cennetle sevinin! derler.”¹⁵³

2. Yol İtidal İlişkisi

İtidal terimi, her şeyi yerli yerine koyma anlamına gelen, “adl” kelimesinden türetilir.¹⁵⁴ Buradan hareketle, itidale, her şeyin denge noktası olan çizgi, iki zıt ucun ortası ve ikinci namazı vakti anlamları verilir.¹⁵⁵ Kur’an’da yer alan; “İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl’ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık...”¹⁵⁶ ayeti, orta yol anlamında itidali ifade etmektedir. Hz. Peygamber’de, “Her şeyin en hayırlısı orta yol üzere olanıdır”¹⁵⁷ sözleriyle itidale açıklık getirmektedir. Ayetin metninde geçen “vasat” kelimesi adâlet, orta, ifrat tefritten uzak yol, mutedil ve seçkin anlamlarına geldiği anlaşılır.¹⁵⁸ Bunlar arasında adalet anlamı ağırlık kazanır.¹⁵⁹ Müfessirler adı geçen kelimeyi, Âl-i İmran Suresi 110. ayet ve Kalem Suresi 38. ayetle tefsir ederler.¹⁶⁰ Bakara Suresi’nde zikredilen ayetteki diğer bir özellik, Müslümanların insanlara, Hz. Peygamber’in de Müslümanlar üzerine şâhid olmalarıdır. Ölen bir kimse hakkında müspet ve menfi görüş belirten sahabe için, Hz. Peygamber vacip oldu ifadelerini kullanarak, orta yolda ve istikâmette olan Müslümanların yapacağı şâhitliğin önemine işaret edilmiştir.¹⁶¹ Yüce Allah’ta dünya işlerinde mutedil olanları “(O kullar), harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”¹⁶² ifadeleriyle övmektedir.

3. Yol-İhlâs İlişkisi

İnsan yaratılıştan elde ettiği özelliğini sürdürebilmesi için inancında ihlaslı olması gerekir. İhlas; hâlis, temiz, doğru sevgi, gönülden gelen dostluk, samimiyet, bağlılık ve Allah için ibâdetleri yapma olarak tanımlanır.¹⁶³ Diğer bir ifade ile, şirk, riya ve batıl inançlardan arınmaya, güzel

¹⁵³ Fussilet, 41/30; bk. Kurtubî, Tefsir, XV/358; İbn Kesir, Tefsir, VII/164.

¹⁵⁴ Bk. İbn Manzûr, adl mad.

¹⁵⁵ Râğıb, Müfredat, s. 819-820.

¹⁵⁶ Bakara, 2/143.

¹⁵⁷ Bk. Aclûnî, Keşfu’l Hafâ, I/391.

¹⁵⁸ Bk. Taberî, Tefsir, II/7; Kurtubî, Tefsir, II/153; Râzî, Tefsir, IV/96-102.

¹⁵⁹ Bk. Taberî, Tefsir, II/7; Kurtubî, Tefsir, II/153; Râzî, Tefsir, IV/96-102.

¹⁶⁰ Bk. Kasımî, Tefsir, II/281-283.

¹⁶¹ Buhârî, Cenâiz, 23/86.

¹⁶² Furkân, 25/67

¹⁶³ DİA. İslam Ansiklopedisi, XXI/536

ve hayırlı işler yapmaya ihlas denir.¹⁶⁴ Yüce Allah ahiretteki hesabı hatırlatırken şöyle buyurur. “...Çekeceğiniz ceza yapmakta olduğunuzdan başka bir şeyin cezası değildir. (Bu azaptan) Ancak Allah'ın hâlis kulları istisnâ edilecek.”¹⁶⁵

İhlas bir şeyin saf halidir. Tevhid inancı da bu saflığı ifade eder. İnsan ibadet, duâ ve hayırları samimi bir şekilde yaparsa değer kazanır.¹⁶⁶ Yaratıcı, kulların bütün düşünce ve yaptıklarını, kalplerindeki sırrı, gözlerinin bakışını, yaptıkları ibadetlerdeki samimiyeti en ufak ayrıntılarına kadar bilir. Bunun için kendisine inananlara hatırlatmada bulunarak göz kalp ilişkisinin istikâmet üzere olunması ister. “Allah, gözlerin hâin bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.”¹⁶⁷Buna göre insan önce görür, gördüklerini kalbe aktarır sonra düşünce olarak yansıtır. İyi niyetle bakılması ve düşünülmesi, neticesinin iyi yansımaları sağlar. Hz. Peygamber de, “Yâ Rabbi beni sana karşı ihlaslı yap”¹⁶⁸ şeklinde dua eder. Öte yandan tevhid’i en güzel bir şekilde özetlediği için Kur’an’ın 112. suresine ‘ihlas’ ismi verilmiştir ki, bu sure Kur’an’ın bir cümle ile özetidir.

4. Yol Hidâyet İlişkisi

Kur’an’da “(hüdâ ve hedy) kelimeleri doğru yolu ifade eder. “İhdi” hidâyet mastarından bir emirdir. Duânın nasıl yapılacağını gösterir.¹⁶⁹ Hüdâ kelimesi Kurân’da seksen beşe yakın yerde zikredilir. Türevleriyle birlikte üç yüze yaklaşır. Rüşd, reşat, necat kelimeleri hidayet anlamlarına gelmektedirler. Kur’an lügatiyle meşgul olan âlimler, yukarıda ifade edilen anlamlarına ilaveten, peygamber için irşat, yaratılanlar için bir ihsan,¹⁷⁰ İslâm,¹⁷¹ iman,¹⁷² Kur’an,¹⁷³ doğru yol,¹⁷⁴ doğru yola ileten rehber¹⁷⁵ ve ilim kelimelerini hidayet kapsamına alırlar. İstikâmet’te bunların toplamını içine alır.¹⁷⁶

Yüce Allah, Fatıha Suresi’nin ilk dört ayetinde kendi zatını tanıttıktan sonra beşinci ayette, “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız

¹⁶⁴ Ragıb, Müfredat, hls. Md.

¹⁶⁵ Saffat, 37/40-49.

¹⁶⁶ Bk. Râzî, Tefsir, XIX/188-189.

¹⁶⁷ Mü’min, 40/19.

¹⁶⁸ Müsned, IV/369; Ebû Dâvud, Vitr 25.

¹⁶⁹ Bk.Ebü’l-Bakâ, Külliyât, s. 952-953; İbn Manzûr, XV/353-355.

¹⁷⁰ Bk. TDV. Hidâyet md. XVII/474.

¹⁷¹ Bakara, 2/120; Âl-i İmran,3/73.

¹⁷² Meryem, 19/76.

¹⁷³ Bakara, 2/38.;159

¹⁷⁴ Necm, 53/23.

¹⁷⁵ Secde, 32/24; Ra’d, 13/7; Yûnus,10/9.

¹⁷⁶ Bk.Demagâni, Kâmusu’l Kur’ân, s. 473-474.

*senden medet umarız*¹⁷⁷ ifadeleriyle yardımın kimden istenmesi gerektiğini, ardından, *“Doğru yola bizi hidâyet eyle, o kendilerine nimet verdiği mutlu kimselerin yoluna, yoksa ne gazabına uğrayanların, ne de sapmışların yoluna değil.”*¹⁷⁸ ifadeleriyle hidayet için dua edilmesini istemektedir. Hidayet dört aşamada değerlendirilir. a) Her insanın yaratılıştan elde ettiği bilgiler.¹⁷⁹ b) Vahiy ve Peygamberle yapılan davet.¹⁸⁰ c) Hidâyeti kabul edenlere hikmet verilmesi.¹⁸¹ d) Ahirette verilecek nimetler.¹⁸²

5. Yol-İnanç İlişkisi

Doğru yol fitrat inancını oluşturur. İnanılmadan istikamette gidilemez. Yüce Allah kendisine yapılan duanın kabulü için inanmanın önemi-ne işaret eder.¹⁸³ İbadetlerde şüpheye yer yoktur. Kur’ân-ı Kerim, Peygamberlere emredilen imanı şu ifadelerle açıklar:

*“Ey Muhammed senden önce gönderdiğimiz her peygambere ‘Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin’ diye vahyetmişizdir.”*¹⁸⁴ *“Ey Muhammed! De ki: Ey insanlar! Doğrusu ben göklerin ve yerin hükümrânı, Kendisinden başka tanrı bulunmayan, dirilten ve öldüren Allah’ın hepiniz için gönderdiği peygamberiyim...”*¹⁸⁵

Bu ayetlerden, tevhid inancına doğru bir şekilde inanılması ve inancın yaşanılmasının gerektiğini anlamaktayız. Yüce Allah bütün peygamberlere emredilen, kendisine inanma ve şeytana kulluktan sakındırma prensibinden sonra, Hz. Muhammed’in ümmetine şu tavsiyede bulunur:

*“Rabbimiz Allah’tır” deyip sonra da dosdoğru yaşayanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır.”*¹⁸⁶

En güzel ilim ve amelin ne olduğunu soran Ebu’l Âliye’ye Hz. Peygamber, *“Allah’a inandım de, sonra doğru ol”*¹⁸⁷ şeklinde cevap vermiştir. Müfessirlerde ilmim hulasasını istikâmet ile özetlemişlerdir. Kur’an,

¹⁷⁷ Fâtiha, 1/5.

¹⁷⁸ Fâtiha, 1/6-7.

¹⁷⁹ Bk. Ta’hâ, 20/50.

¹⁸⁰ Enbiyâ, 21/73.

¹⁸¹ Yûnus, 10/9; Ankebut, 29/69.

¹⁸² Müzzemmil, 73/43.

¹⁸³ Bakara, 2/186.

¹⁸⁴ Enbiyâ, 21/25.

¹⁸⁵ Âraf 7/158 Krş. Râ’d 13/36; Neml 27/91; Zümer 43/11.

¹⁸⁶ Ahkâf, 46/12-13

¹⁸⁷ Müslim, İman, 62;(I/47) Hanbel, III/413; IV/485.

kendisinden faydalanmak isteyen her inanç sahibine gerçekleri gösteren bir kitaptır. Ahkaf Suresi 1-12. ayetlerde Hz. Musa'ya indirilenler hatırlatıldıktan sonra, 13-14. ayetlerde ise Allah'a inanıp doğru yolda (istikâmette) olanların konumuna açıklık getirilir.¹⁸⁸ Hucurat Suresi'nde Müşrik Arabların inançlarına işaret edilirken, 14. ayette bu inancın yanlışlığını, 15. ayette de inanılması gerekenleri haber vermiştir. Müfessirler, "Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra da dosdoğru gidenler yok mu?..."¹⁸⁹ ayetiyle ilgili, Hz. Ebû Bekr'in Allah'a şirk koşmama,¹⁹⁰ Hz. Osman'ın şirksiz salih amel, Hz. Ömer'in nifaktan uzak yaşantı, Hz. Ali'nin de farzları yerine getirme şeklindeki açıklamalarına yer verirler.¹⁹¹

6. Yol Düşünce İlişkisi

Düşünceyi ifade eden kelimelerin başında nazar, tefekkür, tedebbür, i'tibar ve akıl gelir. Asıl anlamı görme olan nazar, kalp gözüyle bakmak, düşünmek anlamlarında kullanıldığı gibi, bir şey hakkında düşünceye dalmak manalarında gelir. Fıkr kökünden türeyen tefekkür de aynı anlamdadır.¹⁹² Buna göre nazar ve tefekkür bir işin sonucunu düşünme, tedebbür de bir işin sonucunu başından düşünme anlamına gelmektedir. Kur'an düşünceye önem veren bir kitaptır. Diğer bir ifade ile akıllı insanlara hitap eden bir kitaptır.

"Andolsun biz Kur'an'ı, anlaşılıp öğüt alınması için kolaylaştırdık. O halde düşünüp öğüt alan yok mu?"¹⁹³

Yüce Allah, insanlardan, Kur'an'ın inceliklerini ve yaratılanları düşünmesini isteyerek oradan kendisine gelinmesini arzular.¹⁹⁴ Kendisini, Kur'an'ı ve diğer yaratılanları düşünen biri, kendisini yaratanı, Kur'an'ı göndereni ve her şeyi yoktan var edeni bulabilecektir. İnsan düşüncesi iki noktada toplanır. a) Doğru yolu oluşturan doğru düşünme. b) Şeytan ve nefsin isteklerini oluşturan yanlış düşünceler. Düşünce doğru olursa, ondan meydana gelen eylem doğru olur. Nefis ve şeytan eksenli olan düşüncelerin sonucu da yanlış olur. Düşünce ile fiiller oluşur. İşte Yüce Yaratıcı, kullarına doğru düşünmeyi ve sağlam karar vermeyi önerirken, şeytana ve nefse dayalı düşünce-

¹⁸⁸ Bk. Bakara, 2/62; Âl-i İmran, 3/113-115; Nisâ, 4/122-123.

¹⁸⁹ Fussilet, 41/30.

¹⁹⁰ Bk. En'am, 6/82. Kurtubî, XV/357.

¹⁹¹ Kurtubî, Tefsir, XV/357; Alûsî, Tefsir, XXIV/120.

¹⁹² İbn Manzur, Lisânu'l Arab, nız, fıkr md. Bkz. İlhan Kutluer, DİA. İslam Ansiklopedisi, X/53-57.

¹⁹³ Kamer,54/32.

¹⁹⁴ Konuyla ilgili bkz. Bakara, 2/266; Âl-i İmran, 3/190-191; Yunus, 10/24; Ra'd, 13/3; Rum, 30/21.

lerden sakındırmaktadır. Düşüncede, düşüncenin biçimi, hareket noktası ve nihai hedefi önemlidir. Düşünme ile olayların müspet ve menfi yönleri analiz edilerek sağlıklı karar verme hedeflenir. Yarattılandan yaratana gitme, Allah insan ilişkisini doğru yol üzerine oturtma, düşüncenin hareket noktasını oluşturur. Düşüncenin nihai hedefi ise, Allah'ın kudretini kabul ederek gereği gibi kul olmayı sağlamadır.

C. YANLIŞ YOL VE ÖZELLİKLERİ

Kur'an'da doğru yolun karşıtına "sebîle'l ğayy" veya "âbedet-tâğut" ismi verilir. Sebîle'l-Ğayy; Allah'ın istemediği yanlış yol demektir. Yaratıcı, insanların sıkıntıya düşmemeleri için yanlış yolları, temsilcilerini ve sonuçlarını haber verir. Yanlış yollar, insanın hür düşünmesine ve sağlam karar vermesine engel olur. Bu yolların temsilcisi şeytandır. Yüce Allah bu durumu bir temsil ile anlatır:

*"(Hesapları görülüp) iş bitirilince, şeytan diyecek ki: "Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaat etti, ben de size vâdettim ama, size yalancı çıktım. Zaten benim size karşı bir yaptırım gücüm yoktu. Ben, sadece sizi (inkâra) çağırdım, siz de benim davetime hemen koştunuz."*¹⁹⁵

Yanlış yolların temel özelliği, Allah'a ve O'nun emirlerine karşı gelmedir. Sebîle'l-ğayy bunu ifade eder.¹⁹⁶ Şeytan insanları yanlışları güzel göstermek suretiyle yanıltmak isteyecektir. Yanılan insanlarda kendi yaptıklarını doğru göreceklerdir. Yüce Allah, böyle olan insanları şu ifadeleriyle ikaz eder.

*"Yeryüzünde haksız yere böbürleneni âyetlerimden uzaklaştıracam. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen ona saparlar. Bu durum, onların âyetlerimizi yalanlamalarından ve gafil olmalarından ileri gelir."*¹⁹⁷

Ayetten anlaşıldığı kadarıyla yanlış yolun özellikleri inkar, kibir ve gaflettir. Müfessirlerde ayeti kibir ve başkalarını küçük görme ile açıklarlar.¹⁹⁸ Yanlış yolu açıklayan ayet, Ehl-i Kitaba bir uyarı niteliği taşır. Buna göre ayette işaret edilen "sebîle'l-ğayy" şeytanın temsil ettiği yanlış yolları ifade eder. Ayetten anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Musa'nın getirdiklerine gereği gibi inanmayan Yahudiler, Allah'ın istediği doğru yolda değil, yanlış yolda gitmişlerdir. Yüce Allah'ın yanlış yol olarak ifade ettiği kelime ve terimlerin kapsamına farklı kavramlar girmektedir. Buna göre Allah'ın razı olmadığı ve insanların sakınmasını istediği

¹⁹⁵ Geniş bilgi için bk. Âraf, 7/-18.

¹⁹⁶ Bk. Araf, 7/146; Râzî, Tefsir, XV/4; Kurtubî, Tefsir, VII/283.

¹⁹⁷ Âraf, 7/146.

¹⁹⁸ Bk. Kurtubî, Tefsir, VII/283; Râzî, Tefsir, XV/4.

olumsuz fiiller bu bağlamda değerlendirilir. Bunlardan bazılarını hile ve mekr çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Bu fiilleri işlemekte olan insanlara hatırlatmada bulunan Yüce Allah, kendisine gelen doğru yol için “sıradun aleyye müstakimün” (işte bana gelen doğru yol) ifadesini kullanırken, cehenneme götüren yollar için “abede't-Tağut” ismini verir.¹⁹⁹

Yüce Allah Kur'an'da yanlış yolda giden insanların karakterini belirtmekle kalmayıp, inandıkları putları ve uzantılarını da haber vermiştir. Bunlara Lât, Menât, Uzzâ, Endâd, Evsân ve Esnâm gibi isimler verilir.²⁰⁰ Bunların dışında geniş bir anlam için kullanılan cibt ve Tâğut kelimeleri vardır. Nisâ Suresi 51 ayetteki cibt kelimesi, Allah'ın dışında inanılan her şey, sihirbaz ve kâhin anlamlarında kullanılır.²⁰¹ Tâğut'un ise, Allah'tan başkasına ibadet edilen şeyleri²⁰² ifade ettiği anlaşılır.²⁰³ Taberî (ö.310/922), söz konusu kelimeyi, Allah'a karşı gelip, zorla veya isteyerek ilah kabul edilen insan, şeytan, put, dikili taş vs. şeyler şeklinde yorumlar.²⁰⁴ Ayrıca tâğut; a) Şeytan,²⁰⁵ b) putlar,²⁰⁶ c) Ehl-i Kitap'tan bazılarının inançları, d) Müşriklerden Allah'a ibadet etmekten alıkoymaya çalışan Ka'b b. Eşref²⁰⁷ ve benzerleri için kullanılmıştır. Buradan hareketle, cibt ve tâğut tevhid inancı dışında kalan yanlış inançları ifade ettiğini söylememiz mümkündür. Zira Yüce Allah, Mâide Suresi 59. ayette Ehl-i Kitap'tan yanlış yolda olanları ikaz edildikten sonra 60. ayette şöyle buyurmaktadır.

“De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler. İşte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır.” Öte yandan, Nisa Suresi 51. ayette, Ehl-i Kitap'tan bir grubun Müşriklere söylediği sözlerin yanlışlığı ikaz edilirken Müşrikler, cibt ve tâğuta inanmaları sebebiyle kınanmışlardır.²⁰⁸ Ayetlerden ve Müfessirlerin yorumlarından hareketle, şeytanın temsil ettiği yollara cibt ve

¹⁹⁹ Atallah w. Gibt et-Tağut dans le Coran, Arabia 17 1970, s. 69-82. Kobert R. Dos Tağut, Orientalia 30 1961, s. 415-416.

²⁰⁰ Necm, 53/19-20; 2/22, 165; İbrahim, 14/30; Zümer, 39/8; İbn Hişâm, age, 1/78-92.

²⁰¹ Ragıb, Müfredat, s. 119; Mucemu'l Arabi'l Esâsi Heyat, s. 226.

²⁰² Ragıb, Müfredat, s. 119.

²⁰³ Razî, Tefsir, VII/17.

²⁰⁴ Taberî Tefsir, III/19.

²⁰⁵ Bakara, 2/256; Nisâ, 4/76; Mâide, 5/60.

²⁰⁶ Nahl, 16/36; Zümer, 38/17.

²⁰⁷ Nisâ, 4/51; 60; Bakara, 2/257. Bk. Demağâni, Kâmusu'l Kur'an, s. 297.

²⁰⁸ Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 88, krş. 92-93.

tağut ismini vermemiz mümkündür. Bütün Peygamberler bunlarla mücadele etmek için gönderilmiştir.²⁰⁹

D. KUR'AN'IN DOĞRU YOLU İHTİVA ETMESİ

Kur'an son ilâhi kitap olup, doğru olanları içinde toplar.²¹⁰ Yaratılanları aciz bırakan icazı ve bütün insanlara hidayet olması konumuz açısından önemlidir. Kur'an'ın öğretisi uygulamaya ve insanlığın mutluluğuna yöneliktir. İnsanların, Yaratıcısı ile olan ilişkilerinde onları doğru yolda tutmayı ve tehlikelerden korumayı hedefleyip, Allah'a sağlıklı bir şekilde götürür. İnsanların ve diğer yaratıkların olan ilişkilerini en güzel şekilde tanzim eder. Kur'an'da caiz olanlar asıl yasaklar birkaç madde ile sınırlandırılmıştır.²¹¹ İnsanlar fillerini buna göre tanzim ederler. Bu nedenle insanın, şeytan tarafından teşvik edilen yasaklardan sakınması ve onlara karşı mücadele etmesi istenir.²¹² İnsan düşünmesi ve çalışması neticesinde kendisine tavsiye edilen emirlerin ve bir çok şeyin inceliklerini anlayabilir. Yüce Allah insana, varlıkları ve olayları doğru bir şekilde algılama gücü vermiştir ki, Kur'an bunu, "Hudâ"²¹³ (yol gösterme) ve "Nûr"²¹⁴ (aydınlık) ifadeleriyle açıklar. Bu durum, Kur'an'ın doğru yolu en güzel şekilde açıkladığını göstermektedir. İslâmî açıdan insanın doğru algılaması, iyi düşünmesi, istikrarlı karar vermesi, fayda ve zararına olanları bilmesi, Kur'an'ın yol göstericiliğini kabul etmesiyle mümkün görünür. Aksi bir davranış İslam'a uymaz.²¹⁵

Kur'an, insanlığın anlayabileceği bir dille indirilmiştir.²¹⁶ Peşin fikirli olmayan her akıl ve ilim sahibi, Kur'an'ın diğer ilahi kitaplar gibi Allah tarafından gönderildiğini anlar. Zira O, önceki ilahi kitapları hem tasdik etmekte,²¹⁷ hem de ihtilaf edilen noktaları haber vermektedir. Bir insan tarafından yazılabilecek değildir. *"Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulacak bir şey değildir. Öncekileri tasdik eder. Kendisinde şüphe yoktur. Alemlerin Rabbinden indirilmiştir"*²¹⁸

²⁰⁹ Nahl, 16/36.

²¹⁰ Bk. Tevbe, 9/33.

²¹¹ Bk. Mâide, 5/3

²¹² Şeytanla ilgili bk. Nisâburî, Garâibu'l-Kur'an, I/19.

²¹³ Bk. Bakara, 2/2, 185; Âl-i İmrân, 3/138; Araf, 7/52.

²¹⁴ Bk. Nisâ, 4/174; Şûrâ, 42/52.

²¹⁵ Bk. Bakara, 2/256-257.

²¹⁶ Abdüllaziz ez-Zürkânî, Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an, Lübnan ts. I/10.

²¹⁷ Yûnus 10/37.

²¹⁸ Yûnus 10/37.

“O’nun zikri evvelkilerin kitaplarında da vardı. İsrail Oğullar’ını onu bilmesi de onlar için bir delil değil mi?”²¹⁹

Yüce Allah’ın bildirdiğine göre Kur’ân, bütün insanlığa gönderilmiştir.²²⁰ Doğru ve yanlışları haber verir.²²¹ O, kendisinden faydalanmak isteyen her insana doğruları gösterir.²²² Hz. Peygamber de, ümmetine bir emanet bıraktığını, ona sarılanların yolunu şaşırmayacağını, onun da, Allah’ın kitabı Kur’an olduğunu bildirmiştir.²²³ Yüce Allah gönderdiği kitabı için, insanlar,²²⁴ müttakiler, mü’minler,²²⁵ Müslümanlar²²⁶ve muhsin olanlar için hidayettir²²⁷ ifadeleriyle her kesimden insana rehberlik ettiğini haber vermiştir. Bu durum Kur’an’da şu ifadelerle belirtilir: *“Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur’an’ın indirildiği aydır.”²²⁸* İnsan kelimesinin dışında kalan, mü’min, müttakî, muhsin lafızları Müslümanlara verilen özel sıfatlardır. Burada inanç önem taşır. Zira, Kur’an’ın inceliklerini inananlar kabul ederler.²²⁹ Kur’an, kendisine inanana yol gösterir. *“Sen ancak zikre (Kur’an’a) uyan ve görmeden Rahmân’dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesine, bir mağfired ve güzel bir mükâfatla müjdele.”²³⁰*

“Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah’ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretti.”²³¹

Yaratıcı, Fatıha Suresi’nde gidilecek yolu ve yapılacak duayı ifade ettikten sonra Bakara Suresi’nin ilk ayetlerinde; *“O kitap; onda asla şüphe yoktur. O, muttakiler için bir yol göstericidir”²³²* ifadeleriyle Kur’an’ı tanıtır. Bakara Suresi’nin 6 ve 7. ayetlerinde doğru yoldan uzaklaşan insanların karakteri çizilir. Geri kalan dokuz ayette de münafıklar tanıtılır. Daha sonra Mecusilerin kutsal saydığı değerler

²¹⁹ Şuarâ, 26/196-197.

²²⁰ İbrahim, 14/52.

²²¹ İsrâ, 17/88; Hud, 11/13; Bakara, 2/23-24.

²²² Nisâ 4/105; Mâide 5/48; En’âm 6/115, 151-153.

²²³ Müslim, İmâre 37; Tirmizi, Cihâd 28.

²²⁴ Bakara, 2/185; 3/4.

²²⁵ Âraf, 7/52.

²²⁶ Nahl, 16/89,102.

²²⁷ Lokman, 31/3,5.

²²⁸ Bakara 2/185.

²²⁹ Fussilet 41/44.

²³⁰ Yâsin, 36/11.

²³¹ En’âm, 6/153. Bk. Demeğâni, Kamusu’l- Kur’an, 473-475.

²³² Bakara, 2/2.

ve inançtan nasibi olmayanlar tasvir edilir. Yirminci ayette de bütün insanlara uyarıda bulunarak, Kur'an'ın ifade ettiği doğru yola gelmeleri istenir. İlâhi vahyin hidayete ulaştırdığı insanlar şirk, hile ve zulümden sakınan, akıl ve düşüncesini doğru kullananlardır.

1. Hz. Peygamberin Kur'an'a Uyması

Peygamber, Yaratıcı'yı tanıtan bir temsilcidir. Doğru yolu ve Allah'ı O tanıtır. Bütün peygamberler aynı şeyleri getirmişler ve birbirlerini tasdik etmişlerdir.²³³ İslam'a göre peygamberler insandırlar ve doğru yolu temsil ederler. Diğer insanlardan ayrılan özellikleri, kendilerine vahiy verilmesi ve günahlardan korunmuş olmalarıdır. Onların söyledikleri vahiydir.²³⁴ Yüce Allah kulu ve Peygamberinin yapması gerekenleri şu şekilde belirtir:

*“Sen, sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O hakimlerin en hayırlısıdır.”*²³⁵

*“Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik.”*²³⁶

*“De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”*²³⁷

Yukarıya örnek olarak aldığımız ayetler, Hz. Peygamberin kendisinden bir şey söylemediğini ve kendisine emredilene uyduğunu göstermektedir. Peygamberlerin Allah'tan almış olduğu emirlere uyma zorunluluğu bulunur. Aksi durumda Kur'an Allah kelamı değil, bir insan sözü olmuş olurdu. Zira Yüce Allah, Kur'an'a kimsenin müdahale edemeyeceğini ifade etmektedir.²³⁸ Hz. Peygamber Allah'tan aldığı vahye uyararak, insanlara açıklamış, o'na uyulmasını istemiş, kendisi de gereği gibi amel ederek doğru yolu göstermiştir. Yaratıcı insanlara seslenerek, kendisini sevenlerin Peygamberine uymaları gerektiğinin belirtmiştir.²³⁹ Çünkü Yaratıcı Hz. Muhammed'in doğru yolda olduğunu haber vermektedir.

*“Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın.”*²⁴⁰ *“(Resûlüm)! Şüphesiz biz bu Kitab'ı sana, insanlar için*

²³³ Bk. Âl-i İmrân, 3/81.

²³⁴ Bk. Necm, 53/3-4.

²³⁵ Yunus, 10/109.

²³⁶ Nahl, 16/64.

²³⁷ Ahkâf, 46/9.

²³⁸ Bk. Fussilet, 41/42.

²³⁹ Bk. Âl-i İmrân, 3/31.

²⁴⁰ Zuhruf, 43/43.

hak olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapsın olur. Sen onların üzerinde vekil değilsin."²⁴¹

Hız. Peygamber yaşantısı ile Kur'an'ı uygulamıştır. Güzel ahlakı Kur'an'ı yaşadığının delilidir. O ümmetine örnek gösterilmiş,²⁴² doğru yolda gitmek isteyenlerin O'nu yolu takip etmeleri tavsiye edilmiştir.

SONUÇ

İslâm'ın gelişi sırasında dünyada, Kur'an'ın haber verdiği ve vermediği birçok inanç mensubunun olduğu bilinir.²⁴³ Bunlar ikiye ayrılır: a) Madde ve dünyaya önem verenler ve ilişkilerini bu bağlamda değerlendirenler. b) Ahireti esas alanlar ve dünyayı ikinci planda tutanlar.²⁴⁴ İslam bu inançların aksine dünya ve ahireti dengelemeyi önerir.²⁴⁵ Yüce Allah, dünyaya insanları göndermekle kalmamış, rahmetinin gereği, peygamberler ve kitaplar göndermiş, bu kitaplarda iki yolun varlığına işaret etmiştir.²⁴⁶ Bu yollardan birincisi, dünya ve ahireti dengeleyen orta yoldur.²⁴⁷ Söz konusu yol, değişik isimlerle ifade edilmekle birlikte, Allah'a götüren kısa ve doğru olanıdır. Yüce Allah Peygamberi şahsında "*emrolunduğun gibi dosdoğru ol*"²⁴⁸ ifadeleriyle, bu yolun bütün inceliklerini haber vermiştir. Adı geçen terimle verilmek istenen, insanlığın Allah'a kul olmasını sağlamaktır. Yaratıcı bu yola "*sıtât-ı müstakim*"²⁴⁹ ve "*sebile'r-rüşd*"²⁵⁰ isimlerini vererek, Kur'an'ı insanlara yol gösterici olarak gösterir.²⁵¹

Kur'an'da haber verilenin ikincisi yanlış yollardır.²⁵² Bu yollar şeytan eksenlidir. Yaratıcı, bunlara "*sebile'l-ğayy*" ismini verir. Kur'an'a göre İslam'ın dışında kalan yollar bu bağlamda değerlendirilir. Kur'an'da ifade edilen, hile, zulüm ve birini aldatma²⁵³ gibi olum-

²⁴¹ Zümer, 39/41.

²⁴² Ahzab, 33/21; Kalem, 68/4.

²⁴³ Bk. Selwyn Gurney And Dorathy Short, Reading From World Religions, London 1952, 332-333.

²⁴⁴ Bk R.Ridâ, Menâr, II/4-5; Vehbe Züheyli, Tefsiru'l Münir, II/8-9.

²⁴⁵ Bk. Kasas, 28/77.

²⁴⁶ Bk. Beled, 90/10.

²⁴⁷ Bk. Fatıha, 1/6

²⁴⁸ Hud, 11/112.

²⁴⁹ Fatıha, 1/6.

²⁵⁰ Âraf, 7/146.

²⁵¹ Bakara, 2/185.

²⁵² Beled, 90/10.

²⁵³ Bk. Nahl, 16/90; Fâtır, 35/43; Fetih, 48/10.

suz davranışlar yanlış yolların temel özelliklerini oluşturur. Bu fiilleri işleyenler belirli bir süre menfaat sağlayabilirler. Fakat sonuç itibarıyla kendileri zararlı çıkar.

Bakara Suresi 256. ayet genel anlamda insanlığı konu edinmekte, yanlış yollardan kurtulmak için şeytanın temsil ettiği inançlardan sakınıp Allah'a inanmayı, Kur'an'a sarılmayı önermektedir. 257. ayette ise, inananların dostunun Allah olduğu vurgulanır. Nisâ Suresi 41. ayette de, Ehl-i Kitap mensuplarının yanlışlığı hatırlatılır. Öte yandan, Nahl Suresi 36. ayette, bütün peygamberlere verilen görev hatırlatılır. Buna göre, doğru yoldan ayrılan her insanın şeytanın etkisine girebileceği, *“Kim Rahmân'ı zikretmekten gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz”*²⁵⁴ ayetiyle hatırlatılmaktadır.

Yaratıcı, putları aracı eden Müşrikleri²⁵⁵ve inanç konularındaki yanlışlarından dolayı Ehl-i kitabı uyararak doğru yola gelmelerini ister.²⁵⁶ Öte yandan Çin, Hint ve Japon dinleri vahiyden uzak olmaları sebebiyle yolları yanlış kabul edilir. İslam'a göre doğru yolu temsil eden mutedil Müslümanlardır. Kur'an, Müslümanlara orta ümmet, hayırlı ümmet, insanlar üzerine şahid isimleri vererek doğru yolda olduklarını belirtir. Bu durumda olanlar yaratılanlara karşı hoşgörülü yaklaşır. Kimseyi incitmez ve hakir görmezler. Yaptığı işlerde Allah'ın rızasını düşünürler. Kur'an'da ifade edilen doğru yola Hz. Peygamber, *“Beni Hud Suresi ve kardeşleri ihtiyarlattı”*²⁵⁷ (Tirmizi, Tefsir, 56/6) ifadeleriyle açıklık getirmektedir. Bu ve benzeri sureler Allah'a kulluğu önerirken, şeytandan sakındırmaktadır.

²⁵⁴ Bk. Zuhruf, 43/36.

²⁵⁵ Bk, Zümer, 39/3.

²⁵⁶ Bk. Mâide, 5/13. bk. Textes Dela Tradition Musulmane Concemant Le Tahrif Des Esriturer, İslamochristiana, Paris 1980 VI/61-103;

²⁵⁷ Tirmizî, Tefsir, 56/6.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülbâki**, Muhammed Fu'ad;
el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut ts.
- Abdüllaziz** ez-Zürkâni,
Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an, Lübnan ts.
- Âlûsî**, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmud (ö.1270/1854);
Ruhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm Ve's-Seb'il-Mesânî, (I-XXX) Beyrut ts.
- Atallah, W.;**
Gibt et Tağut Dans le Coran, Arabia XVII 1970.
- Brill, E.J.;**
The Encyclopaeda Of İslâm, Leiden 1960-1978.
- Buharî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö.256/870)
el-Câmiu's-Sahih, (IVIII), İst., 1979.
- Cecat**, Ali;
Târîhu'l-Arap Kable'l-İslâm, (I-X), Beyrut 1970.
- Charfî**, Abdelmejid;
Christianity In The Qur'an Commentary Of Taberî,
İslâmochristona 1980.
- Cürcânî**, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (ö.816/1413);
et-Ta'rifât, İstanbul 1909.
- Ebu'l-Bekâ;**
el-Kulliyât, Bulak 1253.
- Enes b. Malik**, (ö. 179/795);
el-Muvatta, (I-II), İhyâü't-Türâsü'l-Arabî ts.
- Hamidullah**, Muhammed;
Introduction To Islâm, Paris 1963.
- İbn Manzûr**, Cemaluddin Muhammed (ö.711/1311);
Lisânü'l-Arab, (I-XV), Beyrut 1955.
- İsfahânî**, Râgıb b. Muhammed (ö. 502/1108);
el-Müfredat fi Garîbi'l-Kur'an, Lübnan ts.
- İbn Hişam**, Abdülmelik (ö. 213/828);
es-Sîretü'n-Nebeviyye, (I-IV), Beyrut 1971
- Kitab-ı Mukaddes**, İstanbul 2003.
- Kobert R.**
Dos Tağut, Orientalia 30, 1961
- Kurtubî**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, (ö. 671/1273);
el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'an, (I-XX), Mısır 1967.
- Margan**, Cole, W. Owen Cole, Peggy Margan;
Six Religion İn The Twentieth Century, England 1987.
- Mukatıl b. Süleyman**, ö.150/762);
Tefsîru'l-Kur'an, Bursa Eski Eserler Kütüphanesi, Çelebi b.
No. 27.

- Mustafa** el-Mereġi,
Tefsîru'l Mereġi, Beyrut Ts.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc (ö.261/878);
Sahîhu Müslim, (I-VIII), Beyrut ts.
- Râzî**, Fahrüddin Ebû Abdillâh (ö. 606/1206);
Mefâtihu'l-Gayb., (I-XXXII) Mısır ts.
Esâsu't-Takdîs, th. Ahmet Hicazî, Kahire 1986.
- Rıdâ**, Reşid Muhammed;
Tefsîru'l-Menâr, (I-XII) Mısır 1935.
- Selwyn** Gurney And Dorathy Short,
Reading From World Religions, London 1952,
- Taberî**, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir (ö. 310/922);
Câmiu'l-Beyan an-Te'vîli Ayi'l-Kur'ân, (I-XXX) Mısır 1903.
- Tirmizi**, Muhammed b. İsâ (ö. 279/ 892);
el- Câmiu's-Sahih, (Sünen) (I-V), thk. A.M. Şakir, Kahire
1962.
- Textes** Dela Tradition
Musulmane Concemant Le Tahrif Des Esriturer,
İslamochristiana, Paris 1980
- Vahidî**, Abû Hasan Ali b.Ahmed (ö. 468/1075);
EsbâbüN-Nüzül, Mısır 1968.
- Zebidi**, Seyyid Muhammed Murtazâ (ö. 1205/1790),
Tâcu'l-Arus, (I-X), Beyrut 1988.
- Zamahşeri**, Carullah Muhammed b. Ömer (ö. 538/1143);
el-Keşşaf an-Hakâiki't-Tenzil, (I-IV), Beyrut ts.